

*Володимир
Волковський*

95-річчя НАН УКРАЇНИ З ПОГЛЯДУ ІСТОРІЇ ФІЛОСОФІЇ: академічні інституції як осередок і предмет філософського дискурсу

8 листопада 2013 року в Інституті філософії імені Г.С. Сковороди відбулися Історико-філософські читання, присвячені 95-річчю НАН України, в яких взяли участь науковці Інституту філософії, Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова, Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г. Шевченка. Основною тематикою читань була історія академічних філософських інституцій, розглядувана як у соціологічному, так і в інтелектуальному аспекті. Інституційну історію філософії останнім часом активно розвивають українські науковці, які усвідомлюють недостатню розвинутість цієї галузі в Україні порівняно із дослідженнями академічних філософських інституцій Франції, Англії, Німеччини та інших країн Західної Європи. Жанр інституційної історії філософії відрізняється від дослідження постатей «великих філософів», історії філософських ідей чи філософської культури. Серед найпомітніших досліджень у цьому напрямі можна назвати студії з інституційної історії Києво-Могилянської академії, Київської духовної академії, історії філософії в університетах (Київському, Харківському тощо). Центральною темою цих читань була історія Інституту філософії НАН України (ІФ АН УРСР — за радянських часів) з 1946 року по сьогодні та його роль в розвитку української філософії.

Читання відкрив директор Інституту академік М.В. Попович, який коротко окреслив можливі аспекти розгляду вказаної тематики. Його виступ задав тональність подальших виступів, які зосереджувалися довкола, з одного боку, методологічних проблем дослідження історії філософії в межах академічних інституцій, а з іншого — висвітлення окремих епізодів такої історії філософії. Доповідь д-ра філос. наук А. Єрмоленка на тему «Світоглядний підхід в системі парадигмальних координат» стосувалася проблем осмислення спадщини «київської світоглядно-антропологічної школи», яка зазвичай виводиться від В. Шинкарука та включає коло київських філософів 70—90-х років ХХ сторіччя. Тему дослідження вітчизняної академічної традиції та методологічних проблем, пов'язаних з нею, продовжили доповіді д-ра філос. наук М. Бойченка «Доля наукових шкіл у сучасній вітчизняній філософії у світлі зміни філософських поколінь» та д-ра філос. наук С. Йосипенка «Наукова школа у філософії як предмет історико-філософської рефлексії». Доповідачі були однотайні в тому, що говорити про «школу» не зовсім коректно, оскільки поняття «київської світоглядно-антропологічної школи» охоплює філософів, які займалися зовсім різними темами та напрямками. Їх об'єднує не єдність засадничих принципів і філософем, а радше певний спільний притаманний власне філософському Києву контекст, що творить єдність, яку варто описувати іншими, ніж «школа», термінами — «коло», «спільнота» тощо. Натомість зараз ми маємо певну зміну парадигм, яка вже відходить від означеної В. Шинкаруком «світоглядної» традиції та «філософської культури» в розумінні В. Горського. Події в українському філософському житті останніх десятиліть — зміни структури викладання та наукових досліджень, поява перекладних та оригінальних робіт з нових філософських напрямків позначає певний поворот, який, можливо, в майбутньому можна буде концептуалізувати точніше.

Зрештою, поняття «київської школи» варто дискутувати, враховуючи доволі умовну «київськість» цієї спільноти: якщо порівняти її із київською спільнотою початку ХХ століття, можна помітити, що сучасна має набагато ширше територіальне охоплення, київська філософська спільнота дедалі більше екстериторіалізується. На останньому було зроблено наголос у доповіді д-ра філос. наук В. Малахова «До питання про союзний контекст розвитку філософії в Києві 1960—1980-х років»; доповідь значною мірою спиралася на власні спогади доповідача — одного з найпомітніших представників старшого покоління співробітників Інституту філософії, який поряд із М. Поповичем є живим свідком подій радянської доби. В. Малахов підкреслював неможливість зводити історії академічних філософських інституцій лише до локального контексту, оскільки радянські філософи діяли в загальносоюзному інтелектуальному середовищі. Цей аспект стає помітнішим в перебігу активної роботи з дослідження історії філософії України радянського періоду, яка провадиться в останні роки в Інституті, зокрема канд. філос. наук Т. Чайка вже опублікувала діалоги із С. Кримським, які

стали одним із перших в Україні видань з «усної історії», що спирається на осягнення історичної епохи крізь призму точкових особистісних мікросторій. Канд. філос. наук О. Шеремета, яка досліджує архіви Інституту, зокрема реконструює за допомоги архівних документів діяльність відділу історії філософії України радянського періоду, на читаннях доповіла з теми «Особливості дослідження філософської думки України післявоєнного періоду: 1946—1953 роки».

У доповіді канд. філос. наук Б. Матюшка, присвяченій темі «Дослідження першого і другого позитивізму українськими філософами радянської доби: особливості теорії та методології», йшлося про внесок різних вітчизняних філософів у дослідження позитивізму, особливо наголосивши значення вивчення рецепції позитивізму в українській традиції. Остання доповідь на тему «Історія розвитку філософських ідей в Україні та їх відображення у працях вітчизняних мислителів» була виголошена канд. філос. наук О. Чорним, який запропонував панорамне бачення генеалогії історії української філософії у гегелівсько-романтичному дусі, доводячи тяглість та істотність власне українського філософування, яке реалізувалося впродовж усієї його історії в різних формах.

Дискусія, яка відбулася на завершальній стадії читань, оприявила велику потребу в дослідженнях недавньої історії філософії України. Протягом усіх читань лунала думка, що попри хронологічну близькість радянської доби, дискурсивно та тематично вона є дуже далекою, особливо для наймолодшого покоління філософів. Різкий розрив на початку 1990-х із вивченням марксистсько-ленінської філософії, хоча і мав об'єктивні та суб'єктивні підстави, призвів до класичного чадаєвського ефекту «пожирання покоління», коли наступне покоління є майже настільки ж відчуженим від попереднього, як від, наприклад, давньокитайської цивілізації. Рівень розуміння текстів і контексту радянської доби є надзвичайно низьким, особливо серед молодих науковців, як через незнання базових текстів радянської доби — Маркса, Енгельса, Леніна, так і через незнання специфіки існування філософії за радянської доби та особливостей радянського філософського дискурсу, а це призводить до заперечення існування філософії в цей період або до її повного несприйняття. В такій ситуації надзвичайно важливим чинником збереження тяглості поколінь дослідників є збереження історичної пам'яті про події та особливості доби, чому сприяють дуже цікаві фрагменти живої історії, що пролунали з уст патріархів вітчизняної філософії і стали окрасою читань.

Волковський Володимир — молодший науковий співробітник відділу історії філософії України Інституту філософії імені Г.С. Сковороди НАНУ.
